

ÚJPEST ES RÁKOSPALOTA IRODALMI ÉLETE

BUDAPESTET az ország szívének szoktuk nevezni, engedelmeskedvén ama ősi ösztönnek, mely arra készlet, hogy hasonlatok és egyéb szóképek megtestesülésében az érzékelhetőség határain belülre hozzuk, s a magunk emberi arculata szerint újjáteremtsük a rajtunk kívül levő világot. De ha Budapest az ország szíve, hogyan nevezzük Pestkörnyéket, ezt a városokból, községekből összeszövődött s a fővárost mintegy 10 kilométeres szélességben körülvevő sávot? Némi anatómiai ismeret alapján a koszorúerekkel azonosíthatnánk. S valóban, fejlődésének legújabb évtizedei arra mutatnak, hogy Pestkörnyék politikai, gazdasági, társadalmi, de gyakran egyéb vonatkozásokban is centrális jellegű, — vagy hasonlatunknál megmaradva — a szív mellett a koszorúerekkel egyértékű központi jelentőséggel bír. Elég ha rámutatunk a székesfőváros közigazgatási határain túl elhelyezkedett gyáriparra s ezzel párhuzamosan az ipari munkáságnak eleven tömeghatást kifejtő hatalmas tömbjeire. Olyan érzékeny pontjai és kiágazásai ezek az ország vérkeringésének, hogy izgalmuk és megrendülésük az egész ország izgalmát és megrendülését idézi föl.

Maga a Pestkörnyék elnevezés alig több egy szűkebb-tágabb értelmű földrajzi meghatározásnál, összefoglaló neve a Budapest határai mentén épült közületeknek, de mint ahogy nem jelent egységes vidéket, sem egységes városképet vagy lelkiiséget, ugyanúgy nem jelent közös érdeket sem a tagjai között, legfeljebb egy-két sajátos esetben.

Különös és változatos képet mutatnak e városok. Helyenként összenőttek, egybeépültek. Az utca egyik fele más város, mint a másik. Itt egy út jelenti a határt, ott a vasút, vagy egy keskeny rozsföld, vagy bolgárkertészet. A gazdasági föllendülés egy-egy korszaka mindenkor gyors változásokat hoz: a homokbuckákon kertváros, tisztviselő- vagy munkástelep keletkezik. Változékonyság és alakulókészség a jellemzőjük. Egy-egy városrész is pár év alatt annyira mássá lesz, hogy alig ismerhetni rá.

Csak egy tekintetben rokonsorsú minden pestkörnyéki város: hiába Budapestnek a vonzóereje, a körvasút, meg a többi vonal sinrengetege és töltéssánca útját állja minden középponti, Budapest felé irányuló törekvésnek. Az elzártság és a közeledés lehetetlenségének érzete adja meg elsősorban a vidékiségebe való beletörődés alkalmait. Pedig a köztudat nem fogadja el a földrajzi határokat a megkülönböztetés alapjául. A tisztviselő és a munkás — nagy részük a fővárosban

dolgozik — minden további nélkül pesti embernek számít, viszont a rákospalotai földműves vidékinek. Ugyanez a különbség az ipari és a mezőgazdasági termékek között. Olykor a minőségi differencia hozza létre a pesti és vidéki szétválasztást. Így érthető meg, hogy Pest-környék lelkiségének a vizsgálatánál is keveredetten hol fővárosias, hol vidékies vonások a szembetűnők, anélkül hogy valamely sajátosan pestkörnyéki jelleg a megsejthetónél csak egy árnyalattal is erősebben előrajzolódna. A pesti és vidéki megkülönböztetés nem jelent, mert nem jelenthet, értékelést. A jó és a rossz, a hasznos és a haszontalan kritériumát a jelenségek magukban hordozzák függetlenül ezektől a szokásos jelzőktől.

Újpest és Rákospalota Budapest északi határa mentén, a Dunától keletre terül el. Rákospalotának, korábban Palotának, mely elnevezés először IV. Béla idejében fordul elő, az őslakossága színmagyar földművelő nép. Területén a múlt század 70-es éveitől kezdve települnek meg kisiparosok és tisztviselők. A század végén, a villamos vasút bekapcsolása után a község rohamosan fejlődik s az ősi földműves lakosságú Palota lassanként egy új, tisztviselőkből és iparosokból álló Rákospalotával áll szemben. Az újpesti és a váci úti gyáripár kifejlődése, meg az istvántelki főműhely felállítását azután az ipari munkásság nagy tömegeit is — az olcsóbb megélhetés reményében — Rákospalotára csábítja, s kialakul egy társadalmilag vegyes összetételű, részeiben különböző képet mutató község, mely lelkiségét sem találja meg: „Az ófalu a parasztké — írja a város monográfiája¹ —, újfalu a tisztviselőké, iparosoké, munkásoké. Egyrészt a vagyonos földműves, másrészt a nincstelen tisztviselő, iparos és munkás áll, de nem egymás mellett, hanem egymással szemben. Az előbbi félti a rögzöt, azt a kis darab földet, az idegentől, az utóbbi pedig ösztönyszerűleg ellenszenves azzal, aki nem szívesen fogadja otthonába az új jövevényt.“ Bár a továbbfejlődés sok tekintetben kiegyenlítődést is jelent, s maga a földművelő lakosság föld híján, a határok szűkülése, meg a parcellázások folytán elvesztett területek miatt, de nem kis mértékben a közeli gyárak vonzásának engedve maga is az ipari proletariátus osztályát szaporítja, Rákospalota lelkiségén ez a hasadás megmaradt. A háborús évek után a menekültek nagy tömegeiből Rákospalotának is bőven jutott, s ha tekintetbe vesszük, hogy a menekültekben tudatosan vagy tudattalanul, de bennük élt a meggyőződés: ők nemzeti szempontból a magasabbrendűséget képviselik Pest és környéke nemzetetlen lakóival szemben, akkor megértjük, hogy Rákospalotán a huszas évek sem szolgálták a lelki egység helyreállítását, annál is inkább, mert a város népe sértődöttségében joggal hivatkozhatott minden időkből megnyilatkozó nemzeti érzelmeire.

Újpest fejlődésének alapját gróf Károlyi István vetette meg azzal, hogy „a főtí uradalomhoz tartozó megyeri pusztából a Váci-úttól kelet felé emelkedő dombot az 1830-ik esztendőben szőlőültetés céljából kihalította és azt az 1831. évi április hó 15-én kelt „unilateralis“ szerződés értelmében 32 évi időtartamra... vállalkozók kezébe adta.“²

¹ Szabó T. — Strauch A.: Rákospalota monográfiája. 42 l.

² Ugró Gyula: Újpest, 1831—1930. 9. l.

Az előbb Újmegyer, 1844 óta Újpest néven szereplő község gyorsan fejlődött, amit részben dunamenti fekvésének is köszönhet. A múlt-nélküliség, továbbá lakosságának egyneműbb szövedéke adja meg Újpest egységesebb, mozgékonyabb, haladóbb lelkialkatának magyarázatát. Fejlődése gyors ütemű, területe Rákospalota rovására folytonosan növekszik, ma már a század elején még a Dunáig terjedő Rákospalota és a belőle meggyarapodott Újpest között Istvántelek kivételével a szobi vasútvonal a határ.

A mai Rákospalota semmiben sem emlékeztet arra, hogy valaha nyaralótelep volt. Utcái, csekély kivétellel, porosak vagy sárosak, az időjárás szeszélye szerint. Erdejét s az utakat szegélyező szép fasorokat a kommün alatt kivágták. A háború óta egy s más részében erősen proletár jellegű, kietlen város lett, sok régi utcája viszont szerencsésen megfiatalodott, az új részeken pedig egészséges kertváros-törekvések nyilvánulnak meg. Kevés középületét a templomok és az új gimnázium kivételével erőltettség és célszerűtlenség jellemzi. Szinte szabályosan ismétlődik, hogy a túlhangsúlyozott homlokzat mögött hiányos a belső elgondolás. A Kossuth-szobor csupa kőszerűség. A sok kőtől alig látszik a szobor. A hősök emlékműve a városháza előtt áll; a szokásos novella bronzban, teli alakokkal. E szemmel látható dolgok már figyelmet keltenek és rámutatnak a város lelkiségére. Ha még tekintetbe vesszük, hogy — amint népe lassan-lassan kivetkőzik ősi viseletéből — maga a földművelő ófalu is leveti fokanként parasztszíneit és jegyeit s elszürkül, hozzáidomul az általánosságához, felmerül az a gondolat, hogy a városképhez hasonlóan a lelkiség is a fejlődésnek azon a pontján van, melyben a vidéki és fővárosi jelleg még nem a legszerencsésebben egyesül s Budapest közelsége nem annyira az igazi kultúrértékek és adottságok kihasználásának lehetőségét jelenti, hanem inkább egy felszínes művelődés könnyű utánozhatását.

A szép számmal élő egyesületek, a kaszinó, a társaskörök programjában a kultúra szolgálata nem áll az utolsó helyen. De csak a programban; a megvalósításban az az általános tespedtség és érdektelenség mutatkozik, mely a vidéket oly sajnálatosan jellemzi. A nemzeti ünnepek megünneplésének, a szónoklatoknak van a legnagyobb közönsége. Az irodalmi vagy tudományos előadások már kevés hallgatót vonzanak, ezek is vagy az előadó személye, vagy egy városi tekintély esetleges megjelenése miatt unatkoznak egy-másfél órát. Az egyesületi élet így a kártyázás, tekézés, billiárdozás, politikai beszélgetés területén mozog, az olvasás csak újságolvasásból áll, annál is inkább, mert e helyeken a legnélkülözhetetlenebb folyóiratok sincsenek meg. A köri könyvtárak állománya szegényes, összeállításukban nem a tervszerűség, hanem az esetlegesség, a véletlen játssza a főszerepet.

Ezt az egyesületekben mutatkozó szellemet kitűnően láttatják meg a helyi sajtó hasábjai. Részletezőbb vizsgálattal az ellenzékiség rétegeit ismerhetjük föl először e lelkületben. Ezt még az évszázados falu testálta a modem városra. Megnyilvánulásaiban egészen különleges. Elsősorban feltétlen nemzeti érzést jelent és ennek jegyében őrizkedést minden valóságos és vélt idegen behatás ellen. Ma már — a nemzeti szellem háború utáni megerősödésének idejében — nem politikai,

hanem kulturális ellenzékiesség ez s ezzel az átcsoportosítással egy egészen sajátos jelenségnek a prototípusa: a régi, közjogi vonatkozású ellenzékiességet és ellenállást a megváltozott körülmények folytán átmenti kulturális területre, s ott teljesíti vélt hivatását alig-alig véve tudomásul, hogy ez a nép az európai, pontosabban a nyugateurópai művelődéshez szervesen hozzátartozik Szent István óta, hogy a nyugati művelődés alakította történelmünket s hogy a magyar lélek Bécsben, Bolognában, Párizsban, Wittenbergben inkább otthon van, mint Kiebben, Szamarkandban vagy a kirgiz pusztákon.

A turanizmus jegyében üli meg a rákospalotai Polgári Kör január 7-én Attila nevenapját: „Attila urunk, híven ott valánk, Hol dicsőséged fényét szórta ránk Nagy díszképed, míg hős fejed felett Ős turulmadár, szárnyát kitérve, Büszkén lebegett! Jámbor agyával sok felemagyar ősenek vallani nem mer, nem akar Téged! Kinek rémhatalma előtt két fővilágrész minden nagy ura S népe térdre dőlt! Bezzeg, ha lennél „Nyugat“ törzsfia, Istenítene sváb Germánia, Művelt francia, bibliás angol, S rád fognak talán azt is, hogy a Mennyben — főszentként lakói.“ (P. U. 1936. I. 18. C. A.) Ebbe a gondolatkörbe szorosan kapcsolódik a (persze tévesen elképzelt) pogány magyar életformák csodálása, dicsérete: „Ha készülök a babámhoz, Tizenkét csatlós kantároz, Arany zabla, ezüst patkó, Bársony nyereg alatt a ló. Ékkös, aranyozott kengyel, Hiszen Kán (!?) csemetét emel; Mikor nyeregbe zökkenek, Kiszolgálják fejedelmek... A galambom sem nyugati, Hisz díszes sátorban lakik ... Sátra belül olyan díszes, A Vatikán ehhez képest Csak szegényes bútorraktár És még említeni is kár.“ (P. U. 1936. VII. 25. k.) A Vatikánellenesség mellett lengyel-magyar barátságot is képesek becsatolni a turáni gondolatba: „Ha még soha nem láttatok vihart... Nézzétek meg a lengyelt és magyart! Ha lóra ült s kardját felkötötte, Pendelyhez bujt a Nyugat mögötte.“ (P. U. 1936. VIII. 15. K.) Sőt az olasz sem ellenszenves „nyugati“ a szittyavér előtt. Az abesszín háború végén így üdvözli a győztest: „Olasz testvér jól kivágta a rezet, Nagy hatalmak közt így majd jól is vezet!“ (P. U. 1936. V. 9. C. A.) Viszont a német, meg a francia ilyen rímekre készíti: „Ez a két nép, ha nem lenne, Én bizonyonnyal hiszek benne, Hogy a többi népre végre, Eljönne a várt, megváltó — világbéke!“ (P. U. 1936. IV. 4. C. A.)

Az idézetek nem irodalmat illusztrálnak, arra alkalmatlanok, hanem lelki jelenséget mutatnak be. Ez a történet szemlélet sok lelki reakciónak az indítéka. „Világszép magyar nők, képzeljétek ilyet, A gezemicén nőtt német ezzel illet Titeket, hogy nem jó híres ételetek, S főzéshez, sütéshez soh' sem értettetek!... Hogyha hórihorgas német nagy gémlába A kerek világot körülkutyagolja, Magyar ételnél jobbhöz nem juthat gyomra!“ (P. U. 1936. II. 1. C. A.)

Teljes ez a kép? Nem. De teljes, hiánytalan nem is lehet egy sok rétegű társadalom rajzánál. Emellett az egyesületi életet élő s többé-kevésbé kulturális ellenzékiességben leledző, olvasmányait ily alapon megválogató társadalom mellett van Rákospalotának egy másik társadalmi is, mely láthatatlan, mert a város a legridegebben értelmezve csak lakóhely a részére, s művelődési igényeit, ha vannak,

Budapesten elégti ki; van harmadik társadalma, mely a gombamódra szaporodó könyvkereskedés-kölcsönkönyvtárakból kivett könyvekkel csillapítja olvasási szomját, olyan könyvtárakból, hol a falak mentén a polcok szennyes, maszatos, zsíros detektív-, kalandor- és egyéb divatos regényektől roskadoznak, vagy pedig 10, 20, 30 fillérért vásárol újonnan megjelent „színes“ regényt, hogy később tucatszámra negyedáron eladván újra piacra kerüljenek e nyomdatermékek azok öröme, akik csak 5, 10 fillért tudnak áldozni könyvre. A betütenger e dagályában az igazi irodalom sorsát részben a műveltek díszes könyvszekrényében avasodó és sárguló művek, részben az ócskakönyv vásárlásával foglalkozó kereskedők és trafikosok ládáiban hanyódásra és össze-visszaturkálásra ítélt véletlen értékek jelentik. Van végül olyan társadalmi réteg is, melynek könyvszükséglete egyáltalában nincs. Természetes, hogy a vázolt típusok csak a legritkábban jelentkeznek teljes tisztaságban: gyakran egy könyvet olvas a szülő és a gyermek, a diplomás ember és a napszámos, s hozzátehetjük, hogy az egyöntetűség e megállapítása egyiknek sem dicsérete.

A lappangó szellemi életet számításon kívül hagyva, szembetűnő, hogy míg a ponyvairodalom és moziromantika mohó habzsolása minden ízében kiterjeszkedő és pesti jelenség, mely a kisebb műveltségű társadalmi réteg lelki életének jóformán egyetlen megnyilvánulása, addig a műveltebb és hangadó társadalmi osztály kultúraellenes tendenciái egy erősen maradi, önmagában zárt és vidékies színezetű lelkiesség nyilatkozatai. Ebben a lelkiségben a legfőbb pozitívum, noha helytelen a beállítottsága, a nacionalizmus. Így érthető meg, hogy csak a teljesen hazafiasnak érzett egyetlenegy Gyökössy Endre az, aki benne van Rákospalota lelki életében, mint ismert, méltányolt, elfogadott költő, jóllehet költészete távol áll egy kultúratagadó ellenzékiségtől, viszont Babits Mihály, bár csaknem két esztendőt töltött Rákospalotán, és Kodolányi János, aki hosszú éveken át volt palotai lakos, mindvégig idegennek látszott a rákospalotai szemnek. Babits elvonultan élt, megtestesüléseként amaz elvnek, mely a szűk, vidéki horizontot a semmibebevesséssel töri keresztül. Többek között Rákospalotán fejezte be a Pokol fordítását s ott írta meg remek Vörösmarty-tanulmányát, de a város lelkiségével semmi kapcsolata nem volt, mindvégig tartózkodó maradt s csak „egyedül, tehetetlenül“ szemlélődött azon a furcsa helyen:

„Néma falun lakom én, hol még az ebek sem ugatnak,
nem bögnék tehenek, még a malac se visít.
Nádas eresznek alatta topázszemű tengeri cső csügg.
Hószínű fal, kék ámy. Csend, csak a fecske csicsereg.
Csak ha a villamos átrohan i t . . .
sejteni a város szömyeteges közelét.“
(Május huszonhárom, Rákospalotán. Recitativ.).

Babits gyökérig politikamentes, humanista lélek. A várostól csak távolodnia lehetett. Gyökössy Endre viszont nemesebb köntösben a palotai lelkiséggel egy testvér. Provinciális, politikus és aktuális. Tagja a Petőfi Társaságnak, résztvesz a társadalmi, egyesületi és pártéletben. Tisztségeket visel, beszédeket mond, előadja verseit. A politikus hajlandóságú rákospalotai lélek már ezek alapján is szívesen befogadja.

De befogadja és magáénak vallja főként azért, mert költészete elsősorban hazafias vonatkozásaiban él. Hatalmas aktivitása nem fér el a költészet zárt birodalmában; nagy benne az ennen egyéniségébe elmerülő hite, univerzális jellegű akar lenni, s mint amekkora intenzitással önmagában mert hinni, ugyanúgy mer hinni a magyarságban is. Így a nemzete jövőjébe vetett hitét hirdetvén, bejárja az országot, hogy hitre kényszerítse a magyarságot. Felolvassa verseit Abaújszántón, Abonyban, Abádszalókon, Alagon, Alsódabason, Aporkán, Aszódon, Balatonaligán és még ábécé sorrendben felsorolva 144 helyen. (Hiszek. Apró jegyzetek.) Az életenergiák túlsúfoltsága és az érvényesülés végtelen hite adja a magyarázatát annak a jelenségnek, hogy a költő nem ismer műfaji lehetetlenséget vagy nehézséget. Egy bátorsággal ír ódát, szonettet, népdalt, gyermekverset, színdarabot, regényt, elbeszélést, bírálatot felnőtteknek, ifjúságnak, cserkészeknek, gyermekeknek. Talán ez magyarázza meg azt is, hogy stílusa egyformán emlékeztet Petőfire, Pósa Lajosra és Adyra, anélkül azonban, hogy nyelvezete eredetiségében egy pillanatra is kételyünk támadhatna.

Gyökössyn, aki az elmondottak szerint a kisvárosi író mai típusa lehetne és a női lélek rezduléseinek finom hangú, magába merülő költőjén, Debreczeny Lilin kívül aligha lehet még költő nevét feljegyeznünk. A helyi lapokban jelennek meg ugyan versek, elbeszélések, a nyomdákat elhagyja évenként néhány önálló kötet, de csupa düettáns szárnypróbálgatás, mely leggyakrabban rossz papirosán és kezdetleges tipográfiáján már rajtahordja jelentéktelensége bélyegét. Szó se róla, vannak jó nyomdák is. A szaléziak nyomdája mellett a Délszigetet nyomó újpesti és a Gyökössy köteteket előállító rákospalotai nyomda dicséretreméltó gondosságával még a kényesebb igényeket is ki tudja elégíteni, mégis azt kell hinnünk: végzete a műkedvelői írások nagyobb tömegének, hogy visszariasztó alakban jelenjék meg.

Fiatalok? Vannak — mint mindenütt. Megmozdulásaik is vannak. De a fiatalság és a tehetség nem azonos fogalom; s mit ér az előbbi az utóbbi nélkül? Alakult Rákospalotán is egy társaság: fiatal írók „Ady Köre“, 1934-ben. Lapjuk a: „Meredek Ut“. Az első szám meg is jelent. Fiatalokról lévén szó, elkerülhetetlen a program megemlézése: „Meredek út vezet az ismeretlenből a megismerés felé... A meglátásból szerzett megismerés visszatükrözi a ma agyonhajszolt révedező tekintetét és egy individual-kollektív görnyeteg küzdelmeit.“ A megfejtés az utolsó lapon, hol pedig ez olvasható: „Ma, amikor az ember nemhogy mást, de önmagát sem érti meg...“, amiből vüágosan kitetszik, hogy az olvasó megnyugodhat értelmi képességei felől. Am felejtve az élcelődés alkalmait, a továbbiakban őszinte fájdalmat és félelmet — halott költők múmia arcától való félelmet — olvashatunk ki vallomásaikból. Meghatóan gyermekes és oktondi félelem. A halott költőktől nem kell félni, az örökké élőktől még kevésbé; tanulni kell tőlük. Még a versírás néhány csínját-binját is. Aztán meg alázatos-ságot ...

ÚJPEST SZELLEMI STRUKTÚRÁJA sok tekintetben különbözik Rákospalotáétól. Kisebb a múltja, nincs története, fürgébb, moder-

nebb, mint Palota. Más a társadalmi összetétele: a munkásság és kisiparosság aránytalanul nagyobb száma mellett hiányzik a földművelő lakosság, viszont jelentős a kereskedők és gazdag nagyiparosok tömege. Az állami és a városi intézmények, iskolák, bíróságok, kórházak, továbbá a hatalmas gyártelepek sok bírót, ügyvédet, tanárt, mérnököt és egyéb magas képzettségű tisztviselőt foglalkoztatnak. Ez a társadalmi réteg nemcsak igényesebb, de vagyonosabb is és bit, áldozni kulturális szükségletei kielégítésére. Szerencsésen érvényesül az állami intézmények személyi váltógazdasága is, így például az újpesti középiskoláknál működött vagy működő tudományos és szépirodalmat művelő tanárok közül a következő neveket említhetjük meg: Babits Mihály, Kaffka Margit, Divéky Adorján, Miskolczy Gyula, Klima Lajos, Szigeti Gyula, Faragó József, Visky Károly, Szetei Endre, Lersch Ernő, Darás Gábor, Rákosi Zoltán, Porcsalmy Zoltán, Deák Gyula, Langer Sándor. Ez a névsor magában véve igazolása annak, hogy az állami iskolák a személycserék lehetőségével jelentős tényezői minden város működésének.

Ha az újpesti lelkiségből hiányzik is az a vidéki vonás, mely Rákospalotát oly igen jellemzi, ha a kulturális ellenzékiesség helyett pozitív irányú művelődési törekvések jeleit ismerhetjük is föl, más vonatkozásban alig-alig található különbség. Az Országos Szociálpolitikai Intézet könyvtára és egyéb jól felszerelt könyvkölcsönzők és könyvtárak közönsége mellett könnyű ráismerni ama bizonyos harmadik társadalomra, mely új megélhetési lehetőséget biztosított a komoly, de anyagi gondokkal küzködő régimódi könyvkereskedőknek is azáltal, hogy a ponyvairodalom árusítását és kölcsönzését kifizetődővé teszi részükre.

A Szociálpolitikai Intézet, a Közművelődési Kör és egyéb művelődési programmal bíró egyesületek által rendezett előadások egyrészt tekintélyes közönséget tudnak megmozdítani, másrészt a nagyobb kívánalmaknak megfelelően nevesebb újpesti vagy budapesti előadókkal igyekezhetnek hallgatóságot nyerni. Az országosan ismert neveknek varázserejük van s Újpest nemcsak abban szerencsésebb Rákospalotánál, hogy módjában van, mint vagyonosabbnak, a szellemi élet kiválóságait az előadói pódiumra állítani, hanem abban is, hogy van oly társadalmi rétege, mely az országosan ismert neveket tényleg ismeri.

A tipikus vidéki kaszinózás helyett fejlett kávéházi életre bukkanunk Újpesten. Bár sem egyiket, sem másikat nem tartjuk a kultúra idegócponyjának, meg kell állapítanunk, hogy ez is pesti jellegzetesség.

A kedvezőbb légkörben magasabb fokú irodalmi élet csírázhatott ki. A magányos költő romantikus alakja helyett a társas költővel találkozunk, kicsiben valódi író-társadalommal, melynek tagjai folytonos érintkezésben élnek, számontartják egymást és közös célokért küzdenek.

A fiatalok megmozdulása hozta létre 1926-ban a Horizont írók és Művészek Klubját, mely az írókon kívül a képzőművészeket és zeneszerzőket is egy táborba gyűjtötte. Ugyancsak Horizont címen jelent meg a folyóiratuk Deák Zoltán és Lengyel Miklós szerkesztésében, de csak két számot ért meg. Maga az elnevezés egy szélesebb, kitért irodalmi látókör létrehozását jelölte meg az alakulás és a folyóirat irányául. Deák Zoltán program helyett az irodalom betegségeit tár-

gyalván rámutatott, hogy az olvasóközönség körében három súlyos kórtünet észlelhető: 1. a konzervativizmus, 2. a sükettség (érzékletlenség), 3. a politika. Viszont az írókból hiányzik az irodalmi felelősség tudata. Ez tapasztalható a modem irányú, különböző izmusok örületében tévelygő íróknál, továbbá a maradi, önképzőkori színvonalon tepedő műkedvelőknél s végül az üzleti érdekeket hajhászó írómesterembereknél. Egyetlen orvosságul egy kielemezhetetlen és nem részletezett adagolású gyógyszer ajánlott az irodalom minden betegségére: a tehetséget. Nem szól azonban arról, hogy vízben oldva, avagy ostyában kell-e bevenni a medicinát? Tehetséges, de lelkiismeretlen író nem egy van, s az irodalmi felelőtlenségre csak egy radikális gyógyszer ismerünk: a lelkiismeretességet.

Kétségtelenül modem, haladó szellemet mutatott a Horizont, ámbár távol állt egy ködös, progresszív irodalmi programtól. Munkatársai is értéket jelentettek, az első szám írói között ilyen neveket olvashatunk: Komjáthy Aladár, Hajdú Henrik, Laziczius Gyula. Mégsem élt soká sem a lap, sem a társaság. Miért? Mert sem a célkitűzésében, sem a szervezetében, sem a közönséggel való kapcsolatában nem találta meg azt a formát, mely alapul szolgáljon létezéséhez. Végül is csak érdekes és tanulságos kísérlet maradt, hogy évek múlva az újpesti írók újabb egyesüléséhez megadja egy tisztultabb elgondolás lehetőségét.

A Vörösmarty Irodalmi Társaság — teljesen függetlenül más hasonló nevű társaságoktól — 1935-ben létesült. Újpest és Rákospalota íróit foglalja magába, azokat is, akik jelenleg ugyan nem, de korábban a két város valamelyikében laktak és működtek. A tagok száma legfeljebb 40 lehet, e zárt szám bizonyos minőségi kiválasztásra kényszerít. Vörösmarty nevét nem csupán a tisztelet és testetlen szeretet javasolta, hanem — az első pillanatban lazának látszó — helyi kapcsolatok is. Újpest és Rákospalota határának nagy része a főti uradalomhoz tartozott; Vörösmarty főti kirándulásai és a főti Vörösmarty-emlékek így adtak kapcsolatot a költő neve és a két város között.

A Társaság kiadásában folyóirat jelenik meg Délsziget címen. Eddig két számát láttuk. „Vörösmarty neve és versének címe a Délsziget, e költői hely, egyszerismind program is. Nemes magyarság és európai horizont; klasszicizmus és modernség; hagyománytisztelet és haladás: ezek az eszmék irányítják a Délsziget íróinak tiszta szándékát.”¹ E célkitűzésben és tiszta szándékban megláthatók a magyar irodalom új útjai. Az elvont program helyett a múlt és a hagyomány pozitívumai, a magyar lelkiség átérzése és az európai látókör: mi más ez, mint felismerése annak, hogy a magyar művelődés s ezzel egyértelműleg a magyar irodalom egyvonalú és folytonos? A célkitűzés megvalósítása pedig nem jelent-e egyet az irodalmi kontinuitásba való beilleszkedéssel? S a tiszta szándék nem közeledés-e a tiszta lelkiismerethez? De a Vörösmarty vonatkozásokon kívül is a múlttal való kapcsolatok értékelését jelenti a ma már nem Újpesten vagy Rákospalotán lakó írókkal fenntartott összeköttetés. A helyi hagyományoknak ez kétségtelenül helyes beállítása a szellemi fejlődés vonalába. A Társaságnak jelenleg 35 tagja van. Közöttük: Babits Mihály,

¹ Délsziget, 1 szám. 1935. július.

Darás Gábor, Berda József, Deák Gyula, Fodor Árpád, Galamb Sándor, Hajdú Henrik, Hevesy Iván, Hilscher Jenő, Kodolányi János, Komjáthy Aladár, Langer Sándor, Laziczius Gyula, Losonczy Zoltán, Palotáról Gorzó Nándor, Gyökössy Endre és Debreczeny Lili. Az elnök Babits Mihály, nemcsak névszerint, hanem példaszerű, s a város lelkiességét bizonyosan megtermékenyítő működéssel. A Délszigetben két Vörösmartyról szóló cikke jelent meg, a rádió által is közvetített emlékünnepen a Százéves Szózat-ról írt remek tanulmányát olvasta fel. A Társaság havonta egyszer zárt ülést tart. A tagválasztó közgyűlés december i-én, Vörösmarty születése napján van. Hét felolvasó ülés, a Csongor és Tündének az Újpesti Színházban megrendezett előadása és a Délszigeten kívül nyolc könyv kiadása jelzi a Társaság eddigi működését. Jellemzésül csak két művet említünk meg: Darás Gábor „A Rutén föld elszakításának előzményei (1890—1920)“ című tanulmányát és Hajdú Henrik „Skandináv lírá“-ját. Norvég, dán, svéd fordításai nemcsak Észak kevésbé ismert érzelmi költészetét s egy mégkevésbé ismert kultúrát és lelkiséget tárnak föl. Többet jelentenek. Mintahogy Halodan Koht norvég külügyminiszter írja a bevezetésben: „Úgy érzem, ez a könyv az északi népek kéznyújtása a magyarok felé“. Ama nép felé „amelyre évszázados harcai közben mélységes rokonszenvvel“ figyelt nyugat és észak minden népe.

„Vörösmarty neve egyszersmind programm is.“ Túloznánk, ha magából e pár szóból messzemenő következtetéseket vonnánk le. Irodalmi társaságok, ha már megvoltak, cégerül legtöbbször egy nagy költő nevét választották. Az sem új a nap alatt, hogy a név egyúttal programm is. De a jelen esetben van valami megszívlelésre méltó csekélység: az a különbség, mely a Horizont által adott világkép és Vörösmarty neve között van.

A magyar irodalomban elmúlt a forradalom korszaka. Nem halunk egyelőre sem horizontális, sem vertikális programot s nem is fogunk hallani azon az úton, mely az egységes magyar irodalom csúcsaira vezet, hacsak a másik táborból nem. Az olvasók táborából. Mert az irodalom egy és folytonos, de a közönség lelke beteg, a fővárosi közönségé éppúgy, mint a vidékié.

ALAKSA AMBRUS